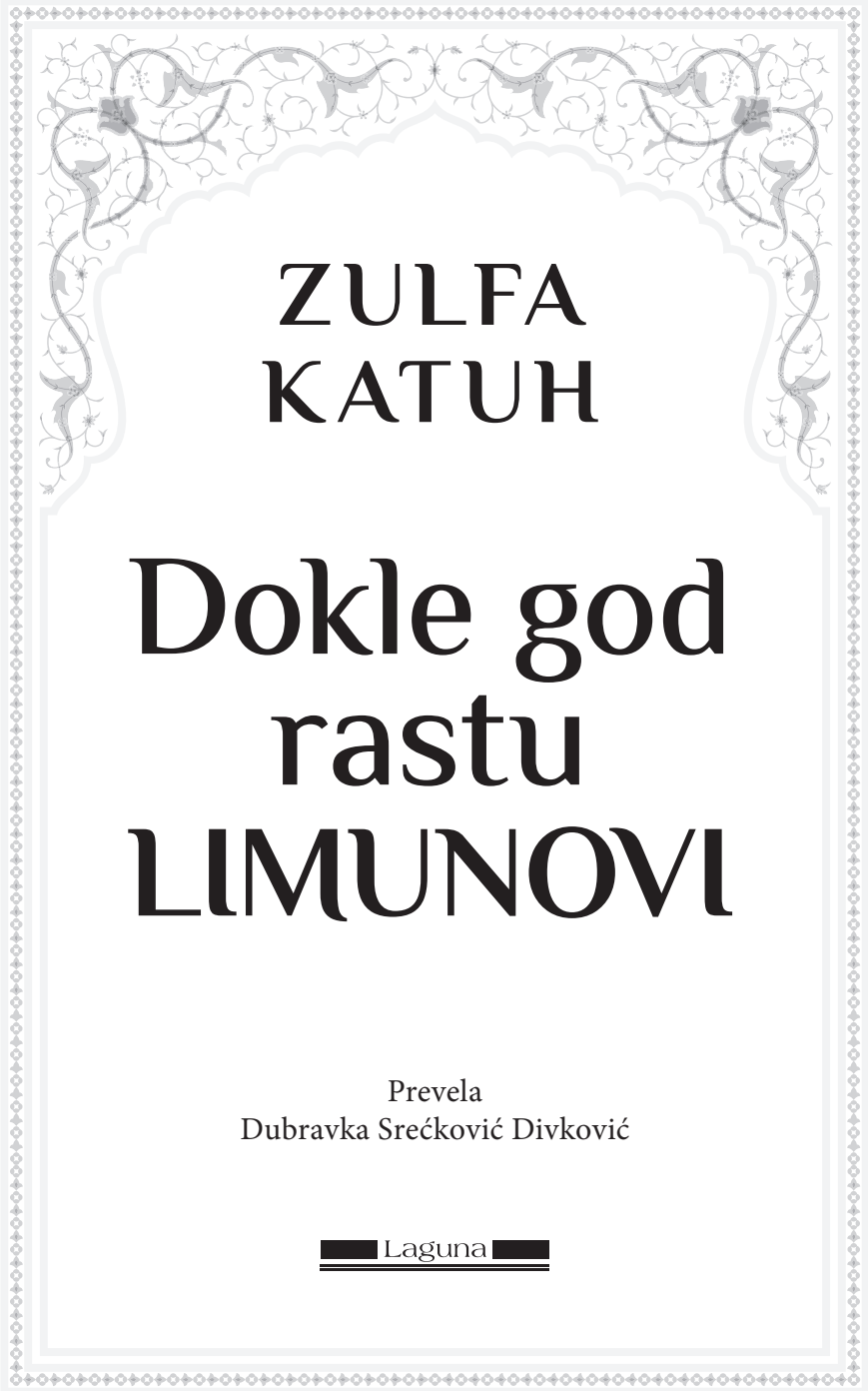

**ZULFA
KATUH**

**Dokle god
rastu
LIMUNOVI**

Prevela
Dubravka Srećković Divković

Laguna

Naslov originala

Zoulfa Katouh

AS LONG AS THE LEMON TREES GROW

Copyright © 2022 by Zoulfa Katouh

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Hajau Mijazakiju, koji je postavio temelje mojoj mašti,

Aliju al Tantaviju, koji je uneo revoluciju u moju maštu,

*i svim Sirijcima koji su voleli, gubili, živeli i umrli za Siriju.
Jednog dana ćemo se vratiti kući.*

Svaki će limun doneti na svet dete,
te limunovi nikada neće umreti.

Nizar Kabani

1

JEDNO DO DRUGOG POČIVAJU TRI SMEŽURANA LIMUNA I NAJ-
lonska kesa s lepinjom koja je više suva nego buđava.

To je sve što ovaj supermarket ima da ponudi.

Zurim umornim očima pre nego što ću ih uzeti, a kosti me bole od svakog pokreta. Polagano prolazim još jednom između prašnjavih, praznih gondola, u nadi da mi je možda nešto pro-maklo. Ali susreće me samo snažna nostalgija. Dani kad smo brat i ja uletali posle škole u ovaj supermarket i punili naručja kesicama čipsa i gumenih meda. To budi sećanje na mamu i njeno odmahivanje glavom dok se trudi da se ne osmehne svojoj zajapurenoj, ozarenoj deci koja se iz sve snage upinju da sakriju ratni plen u svojim rancima. Zagladila bi nam kosu...

Odmahujem glavom.

Stoj.

Pošto se potvrdilo da su gondole uistinu prazne, tromim korakom prilazim kasi da platim limun i lepinju od babi-ne ušteđevine. Od onog što je uspeo da digne sa računa pre sudbonosnog dana. Vlasnik, ćelav starac od šezdeset i nešto godina, upućuje mi saosećajan osmeh pre nego što će mi vra-titi kusur.

Ispred supermarketa me dočekuje slika pustoši. Navikla na tu strahotu, ne uzmičem od nje, ali ona umnogostručije bol u mom srcu.

Ispucao put, asfalt pretvoren u krš. Sive zgrade šupljih utroba trunu jer elementarne sile nastoje da dovrše ono što su započele bombe državne vojske. Potpunu i apsolutnu destrukciju.

Sunce već neko vreme polako kravi ostatke zime, ali hladnoća je još tu. Proleće, simbol novog života, ne doseže do izmoždene Sirije. A ponajmanje stiže do mog grada Homsa. Jad i beda moćno caruju u mrtvim, teškim granama i gomilama šuta, sputavani samo nadom u ljudskim srcima.

Sunce lebdi nisko, započinje proces rastanka s nama, a boje se polako menjaju iz narandžaste u tešku plavu.

Mrmljam: „Bele rade. Bele rade. Bele rade. Mirisne bele rade.“

Ispred supermarketa stoji nekoliko muškaraca; lica su im usukana i obeležena neuhranjenošću, ali im iz očiju iskri svetlost. Dok prolazim, čujem deliće njihovog razgovora, no ne zadržavam se tu. Znam o čemu pričaju. O onome o čemu pričaju svi poslednjih devet meseci.

Hodam brzo jer ne želim da slušam. Znam da nam je vojna opsada dosudila smrtnu kaznu. Da nam se zalihe namirnica smanjuju i da gladujemo. Znam da je samo pitanje dana kad će bolnica stići do one tačke u kojoj će lekovi postati mit. To mi je jasno zato što sam danas operisala bez anestezije: ljudi umiru od krvarenja i infekcija, a ničim ne mogu da im pomognem. I znam da ćemo svi podleći sudbini goroj od smrti ukoliko Slobodna sirijska armija ne uspe da zaustavi napredovanje državne vojske ka starom Homsu.

Dok se vraćam kući, laki vetar postaje hladan, pa pritežem hidžab oko vrata. Izrazito sam svesna mrlja od sasušene krvi koja je uspela da mi se podvuče pod rukave mantila. Za svaki život koji ne uspem da spasem u svojoj smeni, još jedna kap krvi postaje deo mene. Koliko god puta da operem ruke, krv

naših stradalnika curka mi pod kožu, u ćelije. Dosad je već verovatno upisana u kôd moje DNK.

A danas mi uporno kruži po glavi odjek oscilatorne testere kojom sam izvršila amputaciju jer je doktor Zijad tražio da je obavim umesto njega.

Sedamnaest godina me je Homs odgajao i negovao moje snove: da diplomiram s visokim prosekom, da obezbedim sebi sjajan položaj u bolnici *Zejtuna* kao njihov farmaceut, da s vremenom budem u mogućnosti da putujem izvan Sirije i vidim sveta.

Ali samo se jedan od tih snova ostvario. I to ne onako kako sam mislila da će se ostvariti.

Pre godinu dana, kada se širom oblasti raspalilo Arapsko proleće, Sirija se uhvatila za tu nadu što se budila među masama i pozvala je narod u borbu za slobodu. Diktatura je na to uzvratila paklenim udarcem.

Budući da je vojska smišljeno ciljala doktore, postali su retki kao smeh. Ali bombe nisu stale čak ni kad više nije bilo doktorâ, te je *Zejtuni*, koja se održavala već poslednjim snagama, bila potrebna svaka moguća pomoć. Čak su i čistači i čistačice unapređeni u bolničare i bolničarke. Kako sam godinu dana slušala predavanja na farmaciji, ja sam se računala kao iskusan doktor, a kako im je poslednji farmaceut završio pokopan pod ruševinama svoje kuće, drugog izbora nije ni bilo.

Nije imalo značaja to što mi je svega osamnaest godina. Nije imalo značaja to što se moje medicinsko iskustvo ograničavalo na reči iz udžbenikâ. Svemu se tome našao lek kad su pred mene položili prvo ljudsko telo da ga ušijem. Smrt je izvanredna učiteljica.

Za poslednjih šest meseci učestvovala sam u više operacija nego što bih umela da nabrojim, i sklopila sam više očiju nego što sam mislila da ću ih sklopiti.

Nije *to* trebalo da bude moj život.

Preostali deo puta do kuće podseća me na crnobeke slike Nemačke i Londona posle Drugog svetskog rata prikazivane u mojim školskim udžbenicima. Srađnjene kuće iz čijih se unutrašnjosti prosipa drvena i betonska građa, kao kod perforacije creva. Zadah drveća izgorelog u pepeo.

Hladni vazduh prođriza istanjeni materijal mog bolničarskog mantila i grubim dodiror mi izaziva drhtavicu. Mrmljam: „Povratič. Liči na bele rade. Leči groznice i artritis. Povratič. Povratič. Povratič.“

Najzad se na vidiku pojavljuje moj dom i grudi mi se nadi-maju. To nije dom u kom sam nekada živel a sa svojima; ovaj mi je pružila Lejla kad je na moj dom pala bomba. Da nije nje, bila bih na ulici.

Lejlina kuća – naša kuća, valjda bi trebalo da kažem – prizemno je zdanje pribijeno tik uz druga istovetna. Sva na sebi imaju rupe od metaka, koje krase zidove kao kakvo smrtonosno umetničko delo. Sva su tiha, tužna i usamljena. Naš deo grada je jedan od poslednjih gde su kuće i dalje uglavnom cele. U drugim delovima ljudi spavaju pod provaljenim krovovima ili na ulici.

Brava je zarđala i škripi dok obrćem ključ i dovikujem: „Evo me!“

„Ovde sam!“ odaziva se Lejla.

Na ovaj svet smo došle zajedno, kada su naše majke boravile u istoj bolničkoj sobi. Ona mi je najbolja drugarica, uzdanica, a pošto se zaljubila u mog brata Hamzu, ujedno i snaha.

A sada, posle svega što se dogodilo, osoba za koju sam odgovorna i jedini rod koji mi je ostao na svetu.

Kada je Lejla prvi put ugledala ovu kuću, istog trena se zaljubila u njenu starinsku estetiku, pa ju je Hamza na licu mesta kupio za nju. Dve spavaće sobe bile su savršene za mlad braćni par koji staje na svoje noge. Na jednom zidu, odozdo pa skroz dogore, Lejla je naslikala grane zelene loze; na drugom je iscrtala ljubičaste cvetove lavande, a podove je zastrla

debelim arapskim tepisima koje sam joj pomogla da kupi na Al Hamidiji. Kuhinju je okrečila u belo da bi dobila kontrast s policama od orahovine, a njih je pak popunila raznoraznim šoljama koje je sama dizajnirala. Iz kuhinje se odozgo pruža pogled na dnevnu sobu, gde su u to doba njeni slikarski materijali i pribor u neredu počivali u svakom ćoškiću. Po podu su ležali rasuti papiri umrljani njenim obojenim prstima, sa četkica je kapala boja iz njene kutije s tubama. Mnogo puta sam svratila i zatekla je kako opružena pod štafelajem, sa svetlokestenjastom kosom lepezasto rasutom, pilji u tavanicu i nemušto izgovara stihove neke popularne stare arapske pesme.

Ta kuća je bila otelotvorenje Lejline duše.

Ali više nije tako. Lejlina kuća izgubila je svoju životnost, boje su skroz izbledele i ostavile za sobom potištenu sivu nijansu. To je ljuštura doma.

Stižem u kuhinju i zatičem je kako leži nauznak na kauču sa dezenom belih rada u dnevnoj sobi, pa spuštam kesu s lepinjom na radnu površinu. Kako sam ugledala Lejlu, tako je iznurenost iščilela iz mene. „Podgrevam čorbu. Hoćeš i ti?“

„Ne, ništa mi ne treba“, odgovara ona. Za razliku od mog glasa, njen glas je snažan, pun obećanja života. Toplo ćebe koje me poput čaure umotava u mile uspomene. „Kako su prošli pregovori o brodu?“

Navraga. Pravim se da sam zauzeta presipanjem razređene čorbe od sočiva u plitku šerpu i paljenjem plamenika na portabl gasnom šporetu. „Sigurna si da nećeš i ti malo?“

Lejla seda, njen sedmomesečni trudnički stomak rasteže teget haljinu. „Ispričaj mi kako je prošlo, Selima.“

Priklivam oči za smeđu čorbu, osluškujem plamenove koji šište. Nedugo pošto sam se uselila kod nje, Lejla je krenula da mi zvoca da razgovaram sa Amom u bolnici. Čula je priče o Sirijcima koji su našli sigurno utočište u Nemačkoj. Čula sam ih i ja. Čak su i pojedini među mojim pacijentima uspeli zahvaljujući Amu da obezbede sebi prelaz preko Sredozemnog

mora. Kako nalazi brodove, pojma nemam. Ali kad imaš novca, sve je moguće.

„Selima.“

Uzdihšem, umačem prst u čorbu i utvrđujem da je tek jedva topla. Ali moj jadni stomak krči, briga ga da li je jelo zaista vruće, te sklanjam čorbu sa ringle i sedam kraj Lejle na kauč.

Lejla me strpljivo gleda, izdignutih obrva. Njene oči boje okeana neverovatno su krupne, takoreći joj zauzimaju čitavo lice. Uvek je izgledala kao oličenje jeseni, sa tom zlatnorumenom paletom svetle kestenjaste kose, rasutim pegicama i svetlom puti. Pa čak i sad, uza svu svoju muku, i dalje izgleda čarobno. Ali vidim kako joj laktovi čudno štrče i kako su joj se nekada puni obrazi suzili.

„Nisam ga pitala“, najzad izgovaram, gutajući kašiku čorbe i pripremajući se psihički za njenu jadikovku.

A ona je i započinje. „Zašto? Imamo nešto novca...“

„Aha, novca koji nam treba da preživimo kad tamo stigremo. Ne znamo koliko će tražiti, a osim toga, priča se...“

Vrti glavom, pramičci kose padaju joj po obrazu. „Dobro, jeste. Neki ljudi... ne stignu do kopna, ali više ih je koji stignu! Selima, *moramo* da se odlučimo. Moramo da odemo! Znaš o čemu pričam, dok nisam počela da dojam.“

Nije još gotova, diše već otežano. „I da se nisi *usudila* da predložiš da idem bez tebe! Ili ćemo se zajedno ukrcati u brod, ili se neće ukrcati nijedna. Neću da budem bog bi ga znao gde, poluluda od straha i sama, ne znajući da li si mrtva ili živa. Nema *šanse* da se to desi! A do Turske ne možemo peške – to si mi ti sama rekla.“ Pokazuje svoj nabrekli stomak. „Da i ne pominjem da bismo, s obzirom na to da pogranični stražari i snajperisti vrve svuda kao mravi, završile ustreljene čim bismo kročile izvan teritorije Slobodne sirijske armije. Imamo *jedno* rešenje. Koliko puta moram to da ti ponovim?“

Kašljem. Čorba mi zapinjući klizi niz jednjak, pada u želudac poput kamenja. U pravu je. Ušla je u treće tromesečje;

ni ona ni ja ne bismo uspele da prepešačimo hiljadu milja do bezbednog tla, sve vreme izvrđavajući smrti.

Spuštam šerpu na čamov stočić pred nama i piljim sebi u šake. Izukrštani rezovi ožiljaka koji ih prekrivaju tragovi su koje je ostavila smrt kad je pokušala da mi oduzme život. Neki su bleđi, srebrnasti, a neki neravniji, mlado meso još izgleda ranjavo uprkos tome što su zarasli. Oni su mi podsetnik da radim brže, da silom savladam iznurenost i spasem još jedan život.

Pomeram se da bih navukla rukave preko njih, ali Lejlina šaka nežno mi prekriva jednu nadlanicu, te dižem glavu i gledam u nju. „Znam zašto nećeš da ga pitaš, i znam da nije razlog novac.“

Ruka mi se trza pod njenim dlanom.

U mojoj glavi šapuće Hamzin glas, obojen brigom. *Selima, obećaj mi. Obećaj.*

Odmahujem glavom trudeći se da raspršim njegov glas; duboko udišem. „Lejla, ja sam jedini farmaceut koji je ostao u tri gradske četvrti. Ako ja odem, ko će im pomagati? Deci koja plaću. Žrtvama snajperista. Ranjenim muškarcima.“

Snažno steže haljinu šakama. „Znam. Ali ja neću da žrtvujem tebe.“

Otvaram usta da nešto kažem, međutim, zaustavljam se jer se ona leca i čvrsto žmuri.

„Beba se rita?“, pitam istog trena, za trun joj se primićući. Iako nastojim da ne dozvolim da mi se otrgne briga, dešava se. Zbog opsade se prenatalni vitamini teško nalaze, a broj pregleda je ograničen.

„Malčice“, priznaje ona.

„Boli li te?“

„Ne. Samo je neprijatno.“

„Mogu li nekako da ti pomognem?“

Vrti glavom. „Dobro mi je.“

„Kako da ne, na kilometar se prepoznaje da lažeš. Okreni se“, kažem, a ona se smeje pre nego što će to uraditi.

Gnječim joj tačke za opuštanje u ramenima i najzad osećam da napetost čili iz nje. Ispod kože nema gotovo ni trunke masnog tkiva i zadržtim svaki put kad mi se prsti spoje s njenim akromionom i skapulom. Ovo... ovo ništa ne valja. Ne bi *smela* da ostane ovde.

„Sad možeš da prestaneš“, izgovara posle nekoliko minuta. Zahvalno mi se osmehuje. „Hvala ti.“

Pokušavam nekako da uzvratim na to. „To je samo farmaceut u meni, znaš. Potreba da se brinem o tebi prosto mi je u kostima.“ „Znam.“

Saginjem se i spuštam dlanove na njen stomak; osećam kako se beba malčice odupire.

„Volim te, bebo, ali ne smeš više da tučeš mamu. Mora da spava“, tepam.

Lejlin osmeh se još više razvlači; miluje me po obrazu. „Isu-više si božanstvena za sopstveno dobro, Selima. Jednog dana će te neko šćapiti i odvesti te daleko od mene.“

„Da se *udam*? U ovakvoj ekonomskoj situaciji?“, uzvraćam i frkćem, prisećajući se one poslednje mamine najave da nam dolaze na kafu jedna teta i njen sin. Neočekivano, nisu nikad uspeli da dođu. Pobuna je izbila baš tog dana. Ali pamtim da sam bila sva opijena zbog te posete. Zbog mogućnosti da se zaljubim. Kada se sad osvrnem, imam utisak da posmatram neku drugu devojk, devojk koja je preuzela moj lik i govori mojim glasom.

Lejla se mršti. „Moglo bi da se desi. Ne budi toliko pesimistična.“

Smejem se njenom uvređenom izrazu lica. „Kako god ti želiš.“

To se kod Lejle nije promenilo. Onog dana kad sam je pozvala da joj ispričam za posetu, stvorila se na mom kućnom pragu za nepunih petnaest minuta, sa ogromnom torbom punom odeće i šminke, i cičala je kao pomahnitala.

„Ovo ćeš obući!“, objavila je nakon što me je odvukla u svoju sobu i razmotala svoj azurnoplavi kaftan. Bio je od raskošnog

materijala koji mi je glatko kliznuo preko ruku. Porub je bio prošiven zlatom, isto tako i pojas, od kog se tkanina slivala naniže poput vodopada. Njegova boja me je podsećala na ono more nastalo od kiše u Začaranom gradu. To jest, izgledao je čarobno.

„Sa ovim uklopi plavi krejon i preklinjaće te da se opet vidi-te.“ Namignula je, a ja sam se prigušeno nasmejala. „S plavim krejonom izgledaš kao san snova!“

„O, svesna sam toga.“ Šaljivo sam mrdnula obrvama. „Prednosti smeđe kose.“

„A ja sa njim ličim na izubijan leš!“ Obrisala je kao bajagi suze iz očiju, pri čemu joj je zasvetlucaao venčani prsten.

„Ne drami, Lejla“, nasmejala sam se.

Osmeh joj je postao vragolast; plave oči su joj sinule. „U pravu si. Hamzi se sviđa. Mnogo.“

Istog trenu sam poklopila šakama uši. „Joj, ne! Nije mi nužda da znam bilo šta o tome!“

Grohotom se smejući, povukla mi je ruke, trudeći se da me dovede u još veću neprijatnost, ali nije mogla da sastavi dve smislene reči. Ne dok se kida od smeha zato što ja propadam u zemlju od stida.

Lejlin uzdah me je prenuo iz sanjarija.

„Život nije puki opstanak, Selima“, kaže.

„Znam to“, odgovaram. Razvejalo se naše raspoloženje za zadirkivanje.

Rečito me gleda. „Da li zaista znaš? Pitam jer vidim kako se ponašaš. Samo se usredsređuješ na bolnicu, na rad, na mene. Ali ne živiš stvarno. Ne razmišljaš o tome zašto se dešava ova revolucija. Kao da uopšte i ne želiš o tome da razmišljaš.“ Načas je začutala, uporno mi zuri u oči, a meni se suše usta. „Kao da te nije briga, Selima. Ali ja znam da te jeste briga. Svesna si da je cilj revolucije da nam se vrati onaj nekadašnji život. Nije reč o opstanku. Reč je o tome da se borimo. Ako nisi sposobna da se boriš ovde, nećeš se ni drugde boriti. Čak ni ako se predomisliš i stignemo do Nemačke.“

Ustajem i razmahujem rukom ka zapuštenoj, oljuštenoj boji na zidovima. Ni prema čemu. „A protiv čega da se borim? Imaćemo sreće ako nas ovde ne zadesi ništa gore od smrti, a toga si i ti svesna. Ili će nas uhapsiti vojska, ili ćemo poginuti od bombe. Nemamo za šta da se borimo jer i *ne možemo* da se borimo. Niko nam ne pomaže! Radim dobrovoljno u bolnici zato što *nisam u stanju* da gledam ljude kako umiru. Ali to je *sve*.“

Lejla me gleda, no u očima joj nema ljutnje. Ima samo razumevanja. „Borićemo se dok smo još ovde, Selima, zato što je ovo naša zemlja. Ovo je zemlja tvog oca, a pre toga je bila zemlja njegovog oca. Tvoja istorija je usađena u ovo tle. Nijedna zemlja na svetu neće te voleti kao tvoja domovina.“

Suze mi peku oči. Njene reči su poput odjeka knjiga iz istorije koje smo čitali u školi. Ljubav prema domovini jeste srž naših kostiju. To se kaže i u našoj državnoj himni, koju smo pevali svakog jutra počev od prvog dana škole. Njene reči su tada bile samo reči. Ali sada, posle svega ovoga, postale su naša stvarnost.

*Naš duh je prkosan, prošlost nam je dična,
a duše naših stradalnika nesalomivi su čuvari.*

Izvrđavam Lejlin pogled. Ne želim da mi nabija grižu savesti. Griže savesti mi je već preko glave.

„Ja sam već dovoljno izgubila u ovom ratu“, gorko izgovaram. Glas joj je nepopustljiv. „Nije to rat, Selima. To je revolucija.“ „Nebitno.“

I to rekavši, odlazim u svoju sobu i zatvaram vrata da bih mogla da dišem. Jedino za šta me je briga – jedino što mi je ostalo na ovom svetu – jesu Lejla i bolnica. Nisam čudovište. Ljudi stradaju, a ja *mogu* da im pomognem. Iz tog razloga sam i htela da postanem farmaceut. Ali odbijam da razmišljam o tome zašto stižu u bolnicu. Zašto se sve ovo dešava. To *zašto* je i uzelo mamu. Pamtim njene hladne prste oko mojih prstiju.

Babu i Hamzu je odnelo neznano kud. Ne želim da živim u prošlosti. Ne želim da kukam kako ću do svoje dvadesete godine stići samo s propalom nadom i noćnim morama. Hoću da preživim.

Hoću svoju porodicu. Samo želim da mi se moja porodica vrati.

Čak i *ukoliko* je ono što Lejla priča istina.

Presvlačim se u jedinu pižamu koja mi je ostala. U crni pamučni džemper i pantalone. Dovoljno pristojne bude li nekad nužno da bežim u noć. U kupatilu se pravim da ne primećujem svoj iskopnели odraz i suhu smeđu kosu koja mi pada niz ramena; po navici odvrćem česmu. Ništa ne teče. Naša četvrt već nedeljama nema ni vodu ni struju. Ranije je vode bilo u naletima, ali je potpuno prestala da dolazi otkako je počela opsada. Sreća te je prošle nedelje padala kiša, pa smo Lejla i ja iznele kante da nakupimo kišnicu. Zahvatam malčice šakom da bih uzela abdest i molim se Bogu.

Slabi zraci sunca iščezli su sa izgrebanih podnih dasaka moje sobe, a noć zaogrće Homs tamnim plaštom. Zubi mi neko vreme cvokoću od napetog iščekivanja, ali potom stiskam usne i gutam knedlu. Ono malo samokontrole kojom zračim preko dana posustaje čim zađe sunce.

Sedam na krevet, sklapam oči i više puta duboko udišem. Potrebno mi je da razbistrim glavu. Potrebno mi je da se usredsredim na još nešto pored straha i bola koji su pustili koren u mojoj duši.

„Medni cvet. Sladak kao što mu ime kaže“, mrmljam moleći se da me ne izda hrabrost. „Bele latice. Koristi se za ublažavanje bolova. Takođe kod prehlada, grčeva u abdomenu i kašlja. Medni. *Medni*.“

Upalilo je. Pluća počinju ravnomerno da distribuiraju kiseonik u moju krv, te otvaram oči i posmatram gustiš sivih oblaka koji se vidi kroz prozor. Staklo se okrnjilo duž ivica onda kad se Lejlina kuća zatresla od bombe koja je pala nedaleko,

a okvir je ispucao. Kad sam se uselila, morala sam da operem okno od krvi.

Uprkos tome što prozor ne može da se otvori, kroz sobu struji neka hladnoća, i ja drhtim, znajući šta upravo sledi. Strahote koje gledam ne ograničavaju se samo na bolnicu. Moj užasni strah mutirao je u mojoj glavi, dobio je dar života i glas koji se bez izuzetka javi svake noći.

„Koliko još smerаш da sediš tu ne obraćajući mi se?“ Taj duboki glas dopire odnekud pored prozorskog praga i od njega mi se ježi čitav vrat.

Njegov glas me podseća na ledenu vodu kojom se isplju-skam kad dođem kući okupana krvlju stradalnikâ. Taj glas je kamenje koje mi pritiska grudi, potapa me u zemlju poda mnom. Težak je kao sparan dan, zaglušan kao bombe kojima nas vojska zasipa. Na njemu je sazdana naša bolnica, na njemu su sazdani zvuci bez reči koje proizvodimo.

Obrćem se polako ka njemu. „Šta sad hoćeš?“

Hauf me gleda. Odelo mu je ispeglano i čisto. Zabrinjavaju me, međutim, crvene tačkice koje mu oivičavaju ramena. Tu su otkako smo se prvi put sreli i još se nisam na njih navikla. Ali ne volim da mu gledam ni u oči – leđeno su plave. Sa tom zift-crnim kosom ne izgleda kao ljudsko biće, što mu, pretpostavljam, i jeste cilj. Ličiće na ljudsko biće onoliko koliko se potruđi.

„Znaš ti šta ja hoću“, talasa se njegov glas, a mene podilazi drhtavica.

2

U JULU SAM OSTALA BEZ SVEGA.

Bez svega, u rasponu od nedelju dana.

Ležala sam tada na bolničkom krevetu, posekotine po licu pekle su me od nemih suza, leva butina mi je sevala od udarca koji sam zadobila pri padu, a ugruvana rebra bolno su se bunila svaki put kad udahnem. Ruke su mi bile umotane u tako debele slojeve gaze da su ličile na rukavice. Šrapnel mi je iskopao rupe u šakama; krv je prsnula poput vodoskoka. Ali sve se to moglo srediti.

Jedinu ozbiljnu povredu zadobila sam na potiljku. Od siline eksplozije odletela sam unatrag i udarila donjom ivicom lobanje o beton, koji me je doživotno obeležio. Ušio me je doktor Zijad. Tad sam ga i upoznala. Rekao mi je da imam sreće što ću se provući samo sa ožiljkom. Mislim da se trudio da mi odvuče misli od činjenice da mama nije imala toliko sreće. Da ju je bomba otrgla od mene i da nikada više neću biti u prilici da je zagrlim.

Kasnije tog istog dana, kada se Hauf pojavio i saopštio mi svoje ime*, trebalo mi je malčice vremena da shvatim da ga

* Strah. (Prim. prev.)

samo ja vidim. Isprva sam mislila da mi se priviđa od lekova – da će Hauf iščileti čim iščili i morfijum. Ali on je ostao kraj mene i šaputao je jezive reči dok sam plakala za mamom. Nije otišao čak ni kad je bol uminuo, kad su mi se rebra izležila i na rukama se napravili ožiljci. A čim se jednom to ubeđenje ugnezdilo u meni, ubrzo je usledila i panika.

On je bio halucinacija koja je došla da više ne ode. Halucinacija koja je svake noći poslednjih sedam meseci okrutno prebirala po strunama mojih strahova, udišući im život.

Drugog objašnjenja nema. Uspevam da se suočim s njime jedino tako što ga svedem na naučne činjenice.

„Kako god da će tvojoj duši biti lakše.“ Pakosno se smeška.

Trljam se po ožiljku na potiljku, osećam pod prstima zadebljala ispupčenja. „Bele rade“, šapućem. „Bele rade, bele rade.“

Hauf sklanja kosu sa očiju i vadi iz prsnog džepa paklicu cigareta. Kutija je crvena, uvek iste nijanse kao te tačkice na ramenima. Vadi jedan dugački valjak i steže ga usnama pre nego što će ga zapaliti. Žar seva, jede ivice, a on snažno povlači dim.

„Hoću da znam zašto nisi razgovarala sa Amom“, kaže. „Zar nisi juče obećala da ćeš razgovarati? Kao što mi svake noći obećavaš?“ Glas mu je tih, ali ne može se ne prepoznati pretnja koja truje svaku reč.

Eto kako je počelo to sa njim: ubacujući podrugljive opaske tu i tamo, gurkao je moje misli ka odlasku iz Sirije, sve dok jednoga dana nije odlučio da treba da pitam Ama za brod. I ne prestaje da zahteva da to uradim. Ponekad se zapitam kako je moj mozak uspeo da izmisli nekog kao što je on.

Niz vrat mi klizi kapljica hladnog znoja. „Da“, uspevam da odgovorim.

Tapka prstom po cigareti i pepeo pada na pod, nestajući istog trenu kad ga dotakne. „I šta je bilo?“

Petogodišnja devojčica kovrdžave smeđe kose umrla je od snajperskog metka u srcu dok sam spasavala njenog starijeg brata od sepe. *Potrebna* sam im. „Nisam... nisam mogla.“

Oči mu škilje. „Nisi mogla“, suvo ponavlja. „Dakle, računam da bi volela da završiš smrvljena ispod ove kuće. Živa, polomljena i krvava. A nikog nema da te spase, jer kako i da te spasu? Mišići koji su od neuhranjenosti atrofirali kao tvoji jedva podižu i ljudska tela, a kamoli beton. Ili možda želiš da te uhapsu. Da te odvedu tamo gde su tvoj baba i Hamza. Da te siluju i muče kako bi im dala odgovore koje nemaš. Da ti vojnici mašu smrću ispred nosa kao nagradom, a ne kao kaznom. To hoćeš, Selima?“

Drhte mi kosti. „Ne.“

Izduvava poslednji dim pre nego što će zgnječiti cigaretu potpeticom zumbane cipele. Potom prekoračuje prag i staje pred mene. Dižem glavu da bih ga pogledala. Oči su mu hladne kao Oront u decembru.

„U tom slučaju *nisam mogla* neće završiti stvar“, izgovara. „Obećala si da ćeš danas pitati Ama za brod. I tripud je prošao pored tebe, a *nisi* ga pitala.“ Usne mu se rastežu u tanku crtu, igra mu mišić u vilici. „Ili bi htela da i ja povučem svoju ponudu?“

„Ne!“, uzvikujem. „Ne.“

Kad bi jednom pucnuo prstima, mogao bi potpuno da izmeni moju stvarnost, da pusti na mene halucinaciju za halucinacijom, svima pokazujući da spoljašnjost koju sam izgradila nije ništa više od lomljivih grančica na snažnom vetru. Doktor Zijad mi više ne bi dao da radim u bolnici. Ne bi me pustio jer bih predstavljala opasnost po pacijente. Bolnica mi je potrebna. Potrebna mi je da bih zaboravila svoj bol. Da bih uposlila ruke kako mi duh ne bi vrištao dok ne promukne. *Da bih spasavala ljudske živote.*

Još gore, nagomilala bih Lejli dodatne brige i zebnje, što bi uticalo na njeno i bebino zdravlje. *Ne.* Radi nje ću sve izdržati. Udaviću se u sopstvenim suzama i ponudiću mu dušu, samo da Lejlu i dalje održavam u bezbednom ubeđenju da mi je dobro.

I tako mi je Hauf obećao da me preko dana neće dirati i da će užase koje mi prikazuje ograničiti na noć. Daleko od svih drugih očiju.

Bezdušan osmeh krivi mu usne. „Ovo ti je poslednja prilika, Selima, i kunem ti se, ne budeš li ga pitala sutra, rastrgnuću tvoj svet u komade.“

Između srčanih otkucaja straha budi se gnev. Nek je i tačno da me sopstvena podsvest drži u šaci, ali to je *moja* podsvest.

„Nije to tako lako, Haufe“, sикćem, potiskujući sećanje na izraz lica onog mladića što je držao sestricu u naručju, njeno sitno telo. Strašno *sitno*. „Am možda nema brod. A i ako ga ima, cena će biti tolika da nećemo moći da mu platimo. Dakle, tada će *jedini* izlaz biti da pešačimo do Turske. Što bi nas pretvorilo u savršene mete za vojsku. To jest, *ako* Lejla preživi put peške!“

Obrve mu razgaljeno odskaču. „Zašto je tvoj izbor da pogaziš obećanje koje si dala Hamzi, da ćeš izvesti Lejlu odavde? Oprečna osećanja prema bolnici izazivaju ti kaos u srcu. Stvar je u tome što si nešto obećavala, a sad se izvlačiš. Sve te tvoje brbljarije su najobičnija opravdanja kojima krotiš grižu savesti. Ima li te cene koju ne bi platila da Lejla bude na sigurnom?“

Skrećem pogled u stranu i zarivam ruke u džepove, tonući u dušek.

„Trebalo bi da ti ovo sećanje“ – ispravlja leđa, podrugljivo me gleda – „učvrsti odluku.“

Pre nego što sam stigla da vrisnem, pucnuo je prstima.

Raskošni miris nane i cimeta koji se kuvaju u čorbi od kise-log mleka i mesa zaposeda mi nozdrve i nadjačava me nostalgija. Oklevam načas pre nego što ću otvoriti oči. Otvorivši ih, vidim da više nisam u svojoj memljivoj sobi, već opet u kući. *Mojoj* kući.

Kuhinja je tačno onakva kakvu je pamtim. Mermerni zidovi variraju od svetlodrap do smeđe boje kedrovine, a na njima u ramovima vise primerci arapske kaligrafije i naslikani zlatni limunovi. U prostoru pod radnim površinama stoje naše šerpe i lonci, uredno naslagani. Preko stola je prebačen stolnjak od belog satena sa izvezenim ljiljanima. Oko stola su četiri drvene stolice, a na njemu iz kristalne vaze štrče orhideje. Te plave

orhideje sam kupila zbog gostiju koje smo očekivali kasnije tog dana – današnjeg. Uvek sam kupovala plave orhideje kad nam predstoji društveno okupljanje.

Najzad se okrećem nalevo, gde kraj mene stoji mama, očiju uprtih u šiš barak*, i meša jelo varjačom. Sve vreme joj se usne miču jer se moli.

„Čuvaj ih“, šapuće. „Čuvaj moje muške. Vрати mi ih danas žive i zdrave. Zaštiti ih od onih koji im žele zlo.“

Ukipila sam se u mestu, srce mi se razdire nadvoje.

Ona je kraj mene.

Niz obraze mi se sliva nekoliko nemih suza i nadjačava me potreba da joj se bacim u naručje. Želim svoju mamu. Želim da mi blagim rečima otera tugu i da me ljubi govoreći mi ja omri i te'eberini. *Moj živote i dabogda me sahranila***.

Umesto toga, nežno je dirkam po ruci. Na tren gleda u mene zakrvavljenim očima, odsutno, a onda joj se na usnama javlja umoran osmeh i vidim koliko ju je drastično promenio ovaj rat. Njeno lice, koje kao da nikako nije starilo dalje od trideset pete godine, umorno je od napetosti, a korenovi njene kose boje umbre sad su sedi. Nikad nije dozvoljavala da joj narastu sedi korenovi, uvek je bila slika i prilika pristojnosti i urednosti. Kosti joj oštro štrče, a tamne senke boje joj podočnjake, gde nikad pre nisu postojali.

„Te'eberini, biće sve dobro. Inšalah“, šapuće dok me jednom rukom obuhvata oko ramenâ i steže me uz sebe. *Dabogda sahranila pre ti mene nego ja tebe*.

To sam i uradila.

„Da, mama“, uspevam da progrcam, stapajući se s njenim dodirom.

„Ohoj, Selimice“, javlja se Hamza ulazeći s babom iz dnevne sobe, a meni umalo da se otrgne glasan uzvik. Ovde su.

* Testo punjeno mlevenim mesom i kuvano u kiselom mleku. (Prim. prev.)

** U značenju: dabogda živela duže od mene. U muškom rodu ova fraza na sirijskom arapskom glasi te'eborni. (Prim. prev.)

Hamzine oči boje meda pune su života i istovetne kao babine. Obojica su u jaknama sa zastavom Sirijske revolucije koja visi na ramenu. Jedno uvrtnje i mogla bi se pretvoriti u omču vešala. „Zar ćeš ozbiljno da se rasplačeš?“

Ne pitam Hamzu gde je Lejla, pošto znam da je u njihovoj kući, čeka ga. Ali on joj se danas neće vratiti.

„Hamza, ne zadirkuj sestru“, kaže baba prilazeći mami. Ona ga istog trenu guta zagrljajem, a on obavića ruke oko nje i mrmlja joj nešto na uvo.

Nepodnošljivo mi je da to gledam, pa okrećem lice u stranu.

„Sad odlazite?“, pitam Hamzu glasom koji se kida i moram da zabacim glavu da bih pogledala u njega. To nisam uradila već sedam meseci.

Blago se osmehuje. „Protesti će biti posle molitve, pa moramo da stignemo tamo ranije.“

S mukom savlađujem poriv da zajaučem. Samo što je bio napunio dvadeset dve godine, upravo diplomirao medicinu i prijavio se na specijalistički staž u *Zejtuni*. Nije znao da će postati otac. Da li bi ga to obuzdalo, sprečilo da se pridruži protestima?

„N-ne idi“, mucam. Možda ova halucinacija može i lepo da se završi. Možda ću uspeti nešto da promenim. „Molim te, i tebe i babu. Ne idite danas!“

Osmehuje se od uva do uva. „To svaki-svakijati put kažeš.“

Čvrsto ga grabim za ruku, očima memorišem njegovu jedva приметно izraslu bradu, jamicu na jednom obrazu što se pojavi kad se smeši. To je poslednje sećanje na brata koje ću imati. S vremenom se sećanja izobličuju, te znam da ću zaboraviti kakve su mu tačno bile crte lica. Zaboraviću babinu smeđu kosu prošaranu sedinom i nežne iskre u njegovim očima. Zaboraviću da je Hamza najmanje za dve glave viši od mene i da imamo istu smeđu nijansu kose. Zaboraviću jamice u maminim obrazima i njen osmeh koji obasjava svet. Naše porodične slike zakopane su pod ruševinama tog zdanja i nikad više neću dopreti do njih.

„Ih. Selima, zašto si šašava?“ , kaže, pa vrti glavom jer mi vidi suze u očima. Blago dodaje: „Obećavam ti da ćemo se vratiti.“

Pluća mi se stežu. Znam šta će sledeće reći. Taj razgovor svaki put vrtim po glavi sve dok se reči potpuno ne izmešaju.

„Ali ako se ne budem...“ Duboko udiše, uozbiljuje se. „Selima, ako se... u tom slučaju vodi brigu o Lejli. Staraj se da se njoj i mami ništa ne desi. Staraj se da sve tri ostanete zdrave i čitave.“

Gutam knedlu. „To sam ti već obećala.“

Kad su prilikom prvog protesta ljudi preplavili ulice, Hamza je istog trena u četiri oka zatražio od mene da se upravo to zakunem. Uvek ga je služila intuicija. Bio je mudar nesrazmerno svojim godinama. Uvek je osećao kad se snuždim, čak i ako ništa ne govorim. Njegovo srce, meko kao oblak, pružalo se ka svima koji su ga okruživali. Znao je da bismo mamu, uprkos njenom ogromnom strahu, iz Sirije morali silom da odvučemo, da bi mu se Lejla narugala ako bi od nje zatražio da pobegne i njega ostavi za sobom. Ali ja ću se starati da obe ostanu u životu. Sigurnost moje porodice biće mi iznad svega drugog. Ko god da je od te porodice preostao.

„Obećaj mi ponovo“, izgovara sa žarom. „Ne mogu tamo mirne savesti ako to ne budem sa sigurnošću znao. Moram da čujem te reči.“ Med u njegovim očima gori poput vatre.

„Obećavam ti“, uspevam da prošapućem. Nikada nisu dve reči bile teže.

A sad bi trebalo da mi razbaruši rukom kosu, pre nego što će izaći s babom da se više nikad ne vrati.

Ali ne čini to.

Njegove šake me hvataju za ramena. „Jesi li to uradila?“

Mucam. „Šta?“

U pogledu mu buktu plamen. „Kad je vojska odvela mene i babu, jesi li uspeła da izvučeš mamu? Jesi li spasla Lejlu? Ili si bacila njihove živote niz vodu?“

Kosti mi zvekeću.

„Selima, jesi li me slagala?“ Iz lica mu izbija agonija.

Uzmičem, pritiskajući grudi šakama.

„Jesi li dozvolila da mama pogine?“, pita jačim glasom.

Mama i baba stoje kraj njega, a niz maminu desnu slepo-očnicu sliva se krv. Kaplje po keramičkom podu koji je svakog božjeg dana glancala. Svaka kap je kao nož u srce.

„Izvini“, molećivo izgovaram. „Izvini. Oprosti mi!“

„Sad se izvinjavaš?“, kaže baba, a čelo mu je namršteno. „Dopustila si da majka pogine. Dozvoliceš i da Lejla pogine. Radi čega?“

„Mama će ti možda i oprostiti“, kaže Hamza. „Ali ja neću. Bude li Lejla postradala zbog tvojih izbora, Selima, nikad ti neću oprostiti.“

Malaksalo padam na pod, plaćući. „Izvinite. Izvinite.“

„Izvinjenje nije dovoljno“, izgovaraju svi oni jednoglasno.

Tle drhti ispod mene, a oko gležnjeva mi se uvijaju loze, vukući me pod pločice. Moja kuhinja i moj dom se ruše, a ja se sunovraćujem u crni bezdan, vrišteći. Leđima udaram u kame-nu ploču i borim se da udahnem. Otvorivši oči, vidim da dim iz neke zapaljene zgrade prekriva bleđoplavo nebo nada mnom.

Sve je manje kiseonika u mojim plućima, te kašljem, drh-tavo se pridižem na noge. Preda mnom stoji sedmospratnica koju nazivam svojim domom. Na balkonu na petom spratu suši se veš, a na balkonu sa ukrasnim stubićima koji je ispod njega ponosito je okačena zastava Sirijske revolucije. Talasa se na vetru, izgleda kao da će odleteti. Ali Hamza i ja smo je čvrsto privezali sa obeju strana kako bi ostala tu. Kada su njega i babu uhapsili, mama nije imala srca da je skine.

Vazduh oko mene veoma je miran. Znam gde sam, ne mo-ram to da pitam. Hauf me je odvuкао nedelju dana dalje u budućnost, u jedan od najgorih dana u mom životu.

Mama.

„Ne“, ječim. „Ne.“

„Ne možeš da je spaseš.“ Hauf stoji na korak-dva od mene. „Već je mrtva.“

Zgrada je na petnaest koraka od mene. Stići ću. Uspeću da je spasem.

„Mama!“ vrištim trčeći ka njoj. „Izlazi! Izlazi! Dolaze avioni!“

Ali prekasno je; oni su brži od mog glasa, a bombe baš briga što u zdanju ima nevinih ljudi. Tanak, prodoran zvuk zvoni mi u ušima dok mrve zgradu u okrvavljene krhotine. Udarci talas nije me odbacio. Zgradu je sraunio do tla, a ja stojim nad maminim unakaženim telom. Nije u tom trenutku imala hidžab; smeđa kosa joj je seda od osutog maltera, glava počiva pod neprirodnim uglom. I krv. Toliko krvi mi boji bosa stopala da mi se želudac penje od njenog reskog metalnog mirisa.

Ispuštam vapaj, padam na kolena i grabim njeno mrtvo telo, privijajući ga uz svoje živo. Šake mi se neobuzdano tresu dok pokušavam da sklonim u stranu kosu što joj se zalepila za obraze, ali samo je još više mažem krvlju. Kapljice krvi mi sleću u usta. „Mama! O bože, ne opet! Ne opet!“

Oči joj se zastakljuju, zure pravo u mene.

„Zašto me nisi spasla?“ , šapuće mama, a oči su joj prazne. „Zašto?“

„Izvini“, jecam. „Molim te, molim te, oprost mi!“

Ronim suze po njenom nepomičnom licu, moje usne je preklinju da oživi, grlim je. Iako nas krv obe natapa, ona i dalje miriše isto.

„Nema je više, Selima“, izgovara Hauf iza mene. „Vidi, ti si tamo.“

Pogled mi leti kud on pokazuje. Između ruševina i izmaglice od dima bombe nalazim se ja iz prošlosti. Toj devojci su obrazi još popunjeni, oči počinju da se mire s bolom koji će joj postati danonoćni pratilac. Ima svega sedamnaest godina i jedva da je dotad nazrela šta znači istinski užas. Kašlje, odeća i hidžab su joj pocepani, pokušava da dopuzi do maminog leša, ali je mišići izdaju i pada na zemlju obeznanjena.

U srcu mi se prepliću gnev i tuga, hvatajući se za moje kosti koje se raspadaju.

„Dosta više“, dahćem stežući mamu uz sebe još jače. „Vrati me.“

Hauf se spušta u čučanj kraj mene, briše mi kap krvi sa obraza i osmehuje se. Ruševine ga nisu ni takle; odeća mu je besprekorna. Pa ipak su crvene tačkice na ramenima njegovog sakoa narasle i ne znam da li mi se priviđa, ali kao da mu cure niz revere.

Pucnuo je prstima i opet sam na svom krevetu, nestali su svi tragovi čađi i krvi. Žmirkam, zurim u svoje ispucale, ožiljcima išarane šake, uznemirena zbog toga što je mama tako iznenadno iščezla iz mog zagrljaja.

Hauf duboko udiše vazduh, sa zadovoljstvom utisnutim u svaku crtu bledeg lica, i povlači se ka prozoru.

„To će biti Lejla ukoliko se i nadalje budeš inatila.“ Vadi novu cigaretu. „Već si pogazila polovinu svog obećanja. Hoćeš da ti Lejlina smrt dođe glave?“

Telo me izdaje, čitavo drhti, te grabim dronjavu ćebad da to sakrijem.

On izduvava oblak tamnosivog dima, koji u pramenovima pada na pohabani pod pre nego što će nestati. „Sa svakim danom umiru ti novi pacijenti. Svaki je još jedno kakanje u tvom srcu. Ostanak ovde razorio bi te čak i ako Lejla preživi.“

„Odlazi“, cvilim, mrzeći svoj mozak zato što mi to radi.

„Ne volim da me tretiraju kao glupaka, Selima“, mrmlja on. „Daj mi ono što hoću i možda ću te i ostaviti na miru.“

Jezik mi je suv, a polumesečasti ožiljci na dlanovima, delo mojih noktiju, počinju da me bole. Umesto da mu odgovorim, okrećem mu leđa, mozak mi gruva o lobanju. Pogled mi se zaustavlja na zatvorenoj fioci noćnog stočića kraj kreveta, gde držim skrivenu zalihu panadola. Skupljam ga još od jula, pripremajući se za Lejlin porođaj, i na trenutak se premišljam da li da popijem jednu tabletu. Ali odlučujem da to ne uradim. Ne znam hoćemo li imati lekove na raspolaganju, gde god tada da budemo.

„Jasmin. Jasmin. Jasmin...“, mrmorim bez prestanka i na kraju se već mogu zakleti da mu osećam miris onako kako sam ga osećala kad me mama privuče u naručje.

3

SLEDEĆE JE JUTRO, LJUBIM LEJLU U OBRAZ I POLAZIM NA POSAO. Nikad ne znamo hoćemo li se opet videti. Svaki takav trenutak možda je poslednji rastanak.

„Razgovaraj sa Amom.“ Osmeh joj je topao, a meni se u sećanje vraća Hamza.

Klimam glavom jer nisam u stanju ništa da kažem, pa hitro i tiho izlazim i zaključavam za sobom vrata.

Bolnica je na petnaest minuta peške od Lejline kuće. Ta blizina je bila prednost kojoj se Hamza i nadao, jer tako ne bi morao kolima na posao: mlad doktor koji stažira u bolnici u svom kraju. Od trenutka kad je kao trogodišnjak naučio da čita, mami i babi je bilo jasno da je njihov sin genije. Ranije je pošao u školu, osnovnu i srednju savladao sa pola snage, mogao da bira koji god univerzitet hoće. Odabrao je fakultet u Homsu da bi bio blizu nas. Ali ja sam znala da je to zapravo uradio da bi bio blizu Lejle i započeo život s njom.

Sada sam ja preuzela posao koji bi inače bio njegov. Posao koji ni izbliza ne spada u moje polje rada. Farmaceuti propisuju lekove – oni ne operišu ljude. Trebalo je da diplomiram i da postanem to. Ili istraživačica. Nisam hirurg. Nisam skrojena

da sečem tela, zašivam rane, amputiram ruke i noge, ali sam naterala sebe da postanem ta osoba.

Homs što me okružuje dok izlazim iz kuće ostavlja utisak nečeg iz istorijskih knjiga. Krvoproliće koje se odigrava pred mojim očima viđano je u prošlosti u mnoštvu gradova. Ista priča, samo drugo mesto. Ubeđena sam da napuštenim domovima i ulicama krstare duhovi stradalnika, da prelaze prstima po zastavama revolucije naslikanim po zidovima. Živi sede ispred kuća na plastičnim stolicama, umotani u kapute i šalove. Danas su tu i deca, igraju se svime što uspeju da izvuku iz razvalina. Neka starica viče na njih da se čuvaju tepihâ od srče. Ugledavši moj bolničarski mantil, osmehuje se od uva do uva; nedostaje poneki zub.

„Alah ma’ak!“ *Bog s tobom.*

Nesigurno se osmehujem i klimam glavom.

Bolnica nije imuna na boleštinu diktature, a njeni spoljašnji zidovi, izbledeli u ispranu žutu i crvenu boju, to i potvrđuju. Zemlja pod mojim starim patikama umrljana je krvlju ranjenika koje donose iz dana u dan.

Vrata bolnice su gotovo neprekidno otvorena, pa ni danas nije drugačije. Vlada vrema kao i obično, o zidove odjekuje stenjanje i jaukanje povređenih.

Oskudica u hirurškoj opremi i medikamentima nikad nije bila veća, a posledicu toga vidim na ispijenim licima ljudi u posteljama svud oko mene. Odnedavno sam počela da koristim slani rastvor i govorim pacijentima kako je to anestetik, u nadi da će poverovati u to dovoljno da postignemo placebo efekat. Pamtim članke o placebo efektu koje sam čitala na prvoj godini fakulteta, gde se pominjala njegova uspešna primena. U to doba sam obično sedela zavučena u ugao stepeništa ispred zgrade za predavanja, s termosom punim zhurata*, i iščitavala beleške koje sam uhvatila na času. Nekoliko sati bih provela uneta u

* Čaj od bilja i cvetnih latica. (Prim. prev.)

učenje, sve dok se u sumrak ne pojavi Lejla i ne čvrkne me po nosu da bi mi privukla pažnju.

Uprkos oskudnosti resursa, naša bolnica pod upravnom vlašću Slobodne sirijske armije bolje prolazi nego bolnice u oblastima koje kontroliše državna vojska.

Naslušali smo se priča o onima koje uhapsi vojska. Pacijenti po bolnicama ne umiru od povreda zadobijenih u protestima, već od onog što im rade u samoj bolnici. Dok mi patimo zbog opsade, povređenim demonstrantima tamo vezuju oči i muče ih, pričvršćuju im gležnjeve lancima za krevet. Ponekad u tome učestvuju doktori i medicinske sestre.

Ovde, u našoj bolnici, kreveti su naređani jedan do drugog, a pacijente okružuju porodice, pa moram da se provlačim između njih da bih upitala pacijenta kako je. Doktor Zijad žurno ide ka meni, oprezno prekoračujući bezbrojna tela pacijenata opruženih po podu; ti su sami na ovome svetu, bez ikoga svoga. Nemaju čak ni krevet. Proseda kosa mu je neuredna, bore oko smeđih očiju još više se ističu. Posao glavnog hirurga preuzeo je otkako je poslednji glavni hirurg poginuo u jednom vazдушnom napadu. Pre toga je doktor Zijad bio endokrinolog i sam sebi je određivao radno vreme, polagano se pripremajući za penziju. Čim su krenuli nemiri, poslao je čitavu svoju porodicu u Liban, a bolnica je postala njegov novi dom. Kao što sam ja bila prinuđena da postanem hirurg, tako je bio prinuđen i on.

„Stiže tura. Javili su da je jedna bomba pogodila Gutu. Dva-desetoro stradalih. Sedamnaestoro povređenih dovoze ovamo“, izgovara. Kao glavni hirurg, povezan je sa Slobodnom sirijskom armijom, a ona ga snabdeva svim raspoloživim informacijama koje će mu pomoći da spase što više ljudskih života.

Na jedan tren srce mi se nadima od olakšanja. To je na suprotnom kraju u odnosu na moj deo grada. Pola sata kolima. Lejla je na sigurnom. A onda mi se srce skuplja. Bombe znače da na ova vrata može svašta da nam stigne. Ispala i upetljana creva, opekotine, otkinute ruke i noge...